

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Humar

Družbene spremembe podeželja v postmodernosti:
brisanje meja med ruralnim in urbanim – primer Lokovec

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Humar

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

Družbene spremembe podeželja v postmodernosti:
brisanje meja med ruralnim in urbanim – primer Lokovec

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Družbene spremembe podeželja v postmodernosti: brisanje meja med ruralnim in urbanim – primer Lokovec

V preteklosti je bilo podeželje prepoznavno predvsem po izraziti kmetijski dejavnosti, v postmodernem času pa pridobiva nove razsežnosti. V industrijski dobi je proces urbanizacije mnogo prebivalcev podeželja zvalil v mesta, a je Slovenija zaradi različnih razlogov ostala podurbanizirana. Sledili so intenzivni procesi suburbanizacije, ki so aktualni še danes in prispevajo k specifičnemu vzorcu poselitve v Sloveniji. S fizično in socialno preobrazbo prostora je vse težje začrtati jasno ločnico med urbanimi in ruralnimi območji. Tudi v Lokovcu, podeželski vasi v zahodni Sloveniji, način življenja ni več tipično podeželski, temveč postaja v nekaterih elementih podoben mestnemu. Vzroki za takšne spremembe so predvsem upadanje kmetijske dejavnosti, izboljšana izobrazbena struktura prebivalstva, visoka stopnja zaposlenosti lokovškega prebivalstva v urbanem okolju, boljše cestne povezave, priseljevanje mestnega prebivalstva v Lokovec oziroma velik delež »vikendašev«, ki na podeželje vnašajo svojo kulturo ter širjenje informacijske tehnologije. Preplet omenjenih in tudi drugih dejavnikov se kaže v nastajanju nove kulture, ki ni ne mestna ne podeželska, temveč kombinira značilnosti obeh.

Ključne besede: podeželje, postmodernost, družbene spremembe, Lokovec.

Social changes of the countryside in postmodernity: wiping boundaries between rural and urban – the case of Lokovec

In the past, the countryside was recognized especially by prominent agricultural activity, but it is gaining new dimensions within postmodernity. During the industrial age, the process of urbanization allured many rural residents into towns, but due to various reasons Slovenia remained underurbanized. This was followed by an intense process of suburbanization that is still present nowadays and contributes to a specific pattern of settlement in Slovenia. Physical and social transformation of the living space makes it difficult to draw a clear distinction between urban and rural areas. Such is the case of Lokovec, a rural village in western Slovenia, where lifestyle is no more typically rural, but is in some elements getting similar to urban lifestyle. The causes for such changes are above all the decline of agricultural activity, improved educational structure of population, high employment degree of local people within urban environment, improved road infrastructure, immigration of urban population to Lokovec as well as a large share of »weekend people« that are entering their own culture in the countryside, and the spread of information technology. The interplay of already mentioned and also other factors result in the formation of a new culture, that is neither urban nor rural but combines features of both.

Key words: countryside, postmodernity, social changes, Lokovec.

KAZALO

1	UVOD	5
1.1	METODOLOGIJA	6
2	KONCEPTUALIZACIJA OSNOVNIH POJMOV	6
2.1	PODEŽELJE	6
2.2	POSTMODERNOST V PROSTORSKEM KONTEKSTU	7
3	DRUŽBENE SPREMEMBE NA PODEŽELJU	8
3.1	URBANIZACIJA	9
3.2	SUBURBANIZACIJA	10
3.2.1	<i>SUBURBANIZACIJA V ZDA</i>	10
3.2.2	<i>RAZLOGI ZA PODURBANIZACIJO V SLOVENIJI</i>	11
3.2.3	<i>DEJAVNIKI SUBURBANIZACIJE V SLOVENIJI</i>	12
3.3	PREOBRAZBA PODEŽELJA	13
3.3.1	<i>SHEMATSKI PRIKAZ PREOBRAZBE SLOVENSKEGA PODEŽELJA</i>	14
3.3.2	<i>NOVE RAZVOJNE MOŽNOSTI PODEŽELJA V POSTMODERNI DOBI</i>	15
3.3.3	<i>AVSTRALSKI PRIMER PREOBRAŽANJA PODEŽELJA NA PRELOMU TISOČLETJA</i>	16
4	DRUŽBENE SPREMEMBE PODEŽELJA V POSTMODERNI DOBI NA PRIMERU LOKOVCA	17
4.1	PREDSTAVITEV KRAJA LOKOVEC	17
4.2	ŽIVLJENJE V LOKOVCU NEKOČ	19
4.3	SPREMEMBE, KI JIH LOKOVŠKO PODEŽELJE DOŽIVLJA DANES	20
5	VZROKI ZA DRUŽBENE SPREMEMBE V LOKOVCU	23
5.1	UPADANJE KMETIJSKE DEJAVNOSTI	23
5.2	IZBOLJŠANA IZOBRAZBENA STRUKTURA PREBIVALSTVA	24
5.3	VISOKA STOPNJA ZAPOSLENOSTI PODEŽELJSKEGA PREBIVALSTVA V URBANIH OKOLJIH	24
5.4	BOLJŠE CESTNE POVEZAVE	25
5.5	VELIK DELEŽ »VIKENDAŠEV« TER PRISELJEVANJE MESTNEGA PREBIVALSTVA	26
5.6	INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA	27
6	POGLED V PRIHODNOST	28
7	SKLEP	30
8	LITERATURA	32
	PRILOGA A: VPRAŠALNIK	34

1 UVOD

V dobi mnogoterih izbir, globalizacijski dobi, informacijski dobi, postindustrializacijski dobi ali drugače rečeno, v postmoderini dobi je tudi podeželje prostor mnogih sprememb. Nekdaj strogo ločevanje med mestom in podeželjem že dolgo ni več uporabno, veliko bolj aktualno je spreminjanje celotnega prostora v neko suburbano aglomeracijo, ki je prepoznavna po svojih fizičnih in socialnih lastnostih. Slabo delovanje trga nepremičnin, visoka stopnja avtomobilitnosti družbe, drastičen razvoj informacijske tehnologije, protiurbane vrednotne orientacije, deindustrializacija, dobro (avto)cestno omrežje, togost planerske politike in zakonodaje ... Vse to so razlogi za razpršen poselitveni vzorec Slovenije in izrazite suburbanizacijske procese, ki so se v tej državi začeli že pred urbanizacijskim viškom. Slovenski bivanjski ideal je zelo podoben ameriškim sanjam o samostojni hiši z vrtom izven, a še vedno dovolj blizu mesta. Lokovec, moj domači kraj na Primorskem, na primeru katerega bom poskušala opisati družbene spremembe podeželja, je po fizični podobi še vedno izrazito podeželsko naselje, način življenja njegovih prebivalcev pa se približuje dominantni obliki slovenskega življenjskega stila – suburbanosti.

Moja teza je, da se v postmoderini dobi razlike med urbanim in ruralnim načinom življenja izgublajo. Zanima me tudi vprašanje, zakaj se to dogaja. Poskušala bom torej iskati razloge, zakaj postaja način življenja na podeželju v sodobnem času podoben načinom življenja v mestnih območjih.

Diplomska naloga se začne s konceptualizacijo osnovnih pojmov, v nadaljevanju pa preide v splošen oris družbenih sprememb, ki se nanašajo predvsem na slovensko podeželje. Nekaj pozornosti je namenjene tudi procesoma urbanizacije in suburbanizacije ter z njima povezanih specifik, značilnih za slovenski prostor. S četrtem poglavjem se začne empirični del naloge, ki je v glavnem analiza kvalitativne raziskave o družbenih spremembah v Lokovcu, v petem poglavju pa poskušam eksplicitno identificirati razloge, zaradi katerih se obravnavane spremembe dogajajo. Zadnje poglavje poskuša projicirati prihodnost Lokovca.

1.1 METODOLOGIJA

Prvi del diplomske naloge sloni na analizi sekundarnih podatkov. Drugi, empirični del pa aplicira konkretno na Lokovec in je rezultat analize poglobljenih intervjujev (glej prilogo A) s štirimi krajani, ki razmere v Lokovcu dobro poznajo. Med intervjuvanci sta bili dve ženski in dva moška, vsi v starostnem razponu od 43 do 56 let. Intervjuvancem sem zagotovila anonimnost, zato bom v primeru neposrednega navajanja njihovih izjav uporabljala oznako informator in zaporedno številko intervjuja (od 1 do 4).

2 KONCEPTUALIZACIJA OSNOVNIH POJMOV

2.1 PODEŽELJE

Nekoč se je podeželski prostor identificiral preko intenzivne kmetijske dejavnosti, ki je bila njegova prevladujoča gospodarska panoga, v sodobnem času pa je podeželje veliko več kot samo prostor življenja in dela tistih, ki se ukvarjajo s kmetijskimi dejavnostmi (Barbič 1991, 18). Preživeto je tudi dejstvo jasno načrtane ločnice med mesti in podeželjem – danes lahko govorimo o t.i. urbano–ruralnem¹ kontinuumu (Kladnik 1999, 15).

Definiranje podeželja se tudi med strokami razlikuje, saj ga vsaka opredeljuje v skladu s svojim področjem raziskovanja. OECD definicija podeželja, ki se največ uporablja v statistične namene, upošteva razmejitve na dveh hierarhičnih ravneh, in sicer lokalni in regionalni. Kriterij za določitev podeželskih območji na lokalni ravni je gostota prebivalstva – 150 prebivalcev na km² je ločnica med mestnimi in podeželskimi območji. Na regionalni ravni pa definicija razvršča regije v tri različne tipe, in sicer glede na delež prebivalstva, ki živi v podeželskih občinah:

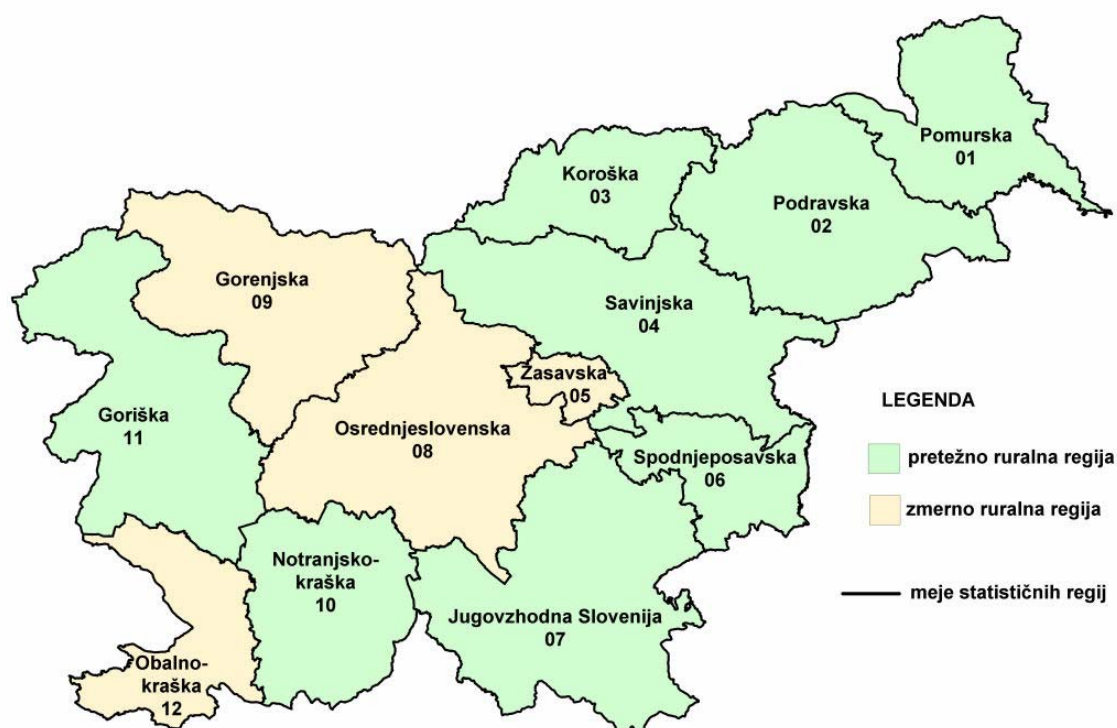
1. pretežno podeželske regije (več kot 50 % prebivalstva živi v podeželskih občinah),

¹ Pojem ruralno pomeni podeželsko območje, pojem urbano pa mestno območje.

2. zmerno podeželske regije (od 15 do 50 % prebivalstva živi v podeželskih občinah),
3. pretežno mestne regije (manj kot 15 % prebivalstva živi v podeželskih občinah).

Po omenjeni definiciji imamo v Sloveniji 69 % pretežno podeželskih regij in 30,5 % zmerno podeželskih regij, nobena regija pa se ne uvršča med pretežno mestne regije (glej slika 2.1) (SURS, 2010).

Slika 2.1: Ruralno-urbana tipologija po OECD-jevem konceptu, statistične regije

Vir: SURS (2010).

2.2 POSTMODERNOST V PROSTORSKEM KONTEKSTU

Ideja o postmodernosti kot novi dobi se vse bolj pojavlja tudi zunaj kroga družboslovnih diskurzov. Teorij o postmodernosti je veliko in med njimi obstajajo številne razlike, vse pa se strinjajo, da je njena predhodnica moderna doba. Klasični sociologi 19. stoletja so kot povod za nastanek moderne dobe navajali spremembe, povezane z industrializacijo. Duh te dobe je odseval v znamenju znanja in napredka. Natančne ločnice med moderno in postmoderno dobo ni. Po francoskem teoretiku Lyotardu naj bi se postmoderna kultura

začela razvijati v drugi polovici 20. stoletja, čeprav moramo vedeti, da se ni razvijala v vseh državah enako in istočasno (Haralambos in Holborn 2001, 914–916).

Mlinar podaja zanimivo razpravo o postmodernosti v prostorskem kontekstu. Kot se v sociologiji vzporedno s konceptom postmodernost rado omenja tudi konec »velikih zgodb« (grand narratives), podobno tudi omenjeni avtor opisuje vpliv postmodernosti, predvsem na prostorsko planiranje, in sicer pravi, da teorija o postmoderni družbi »ne nakazuje le velikih sprememb, temveč celo konec vsakršne regularnosti in predvidljivosti ter s tem posredno tudi konec načrtovanja« (2008, 10). Medtem ko je za moderno dobo značilno linearno napredovanje k prihodnosti, so v postmodernem kontekstu »odprte možnosti za spremembe v vseh smereh« (ibid.). Te spremembe se kažejo predvsem v mešanju starih in novih elementov, »v ospredje pa stopajo osebe kot akterji in njihove akcije, ki dajejo pečat lokalnim posebnostim v vsakokratni situaciji« (ibid.). Uniformnost moderne dobe je torej zamenjala heterogenost. Tudi predvidljivost in gotovost prejšnje dobe izginjata na račun vedno večje svobode pri izbiri življenjskih slogov.

3 DRUŽBENE SPREMEMBE NA PODEŽELJU

Če starejše opredelitve pojma podeželje izpostavljajo bolj ali manj lastnosti, kot so prevlada primarnih gospodarskih dejavnosti, razpršena poselitev, nižja gostota prebivalstva ter navezanost ljudi na zemljo, pa danes vemo, da te značilnosti niso več tako izrazito povezane z omenjenim pojmom. Čeprav se fizična podoba prostora bistveno ne spreminja (ponekod bolj, drugje manj), se spreminja način, kako ljudje ta prostor dojemajo. Kučanova pravi, da »niti prostor konkretne resničnosti niti družbena predstava o njem nista stalnici, ampak sta odvisni od časa – nastajata in dopolnjujeta se v neprestanem spreminjanju« (1998, 217). V dobi globalizacije tudi podeželje ne more ostati izolirano od ostalih območji, temveč gre v korak s časom. Z nameščanjem neagrarnih dejavnosti v podeželski prostor pridobijo še pred kratkim izrazito ruralna naselja nove funkcije (Kovačič 1991, 180). V sodobnem času postaja podeželje prostor naseljevanja prebivalstva, razvijanja industrijskih,

turističnih in drugih terciarnih dejavnosti ter območje spreminjanja družbenih vrednot in kulturne identitete.

Preden se zares posvetim razpravi o sodobnih spremembah na podeželju, menim, da je potrebno poznavanje širšega časovnega okvira ter procesov v preteklosti, ki so oblikovali tamkajšnje življenje. Med najvplivnejše procese zagotovo sodijo industrializacija v začetku 19. stoletja in njej vzporedna urbanizacija ter kasnejša suburbanizacija, ki je močno vplivala na fizično preoblikovanje prostora.

3.1 URBANIZACIJA

Urbanizacijo označujeta »socialni proces preslojevanja iz agrarnih v urbane poklice ter selitve in spreminjanje vzorca poselitve s preobrazbo kmetijskega v mestni (ali pomesteni) prostor« (Mušič 1999, 8). Njen povod je bila industrijska revolucija, ki je temeljila na nizu povezanih dejavnikov, kot so agrarna revolucija, tehnološke inovacije, uporaba novih virov energije, hitra rast prebivalstva, politična in socialna liberalizacija ter akumulacija kapitala. Povečanje produktivnosti kmetijstva zaradi novih tehnologij je omogočilo večjo proizvodnjo hrane ob sočasnih migracijah kmečkega prebivalstva v mesta, kar je industriji zagotavljalo delovno silo. Oblikovala se je vzajemna odvisnost med mestom in podeželjem. Črpanje delovne sile iz mestnega zaledja je povzročilo množično priseljevanje podeželskega prebivalstva v industrijske centre. Skoraj vzporedno z industrializacijo je potekal tudi razvoj prometnih povezav, kar je še dodatno olajšalo dostop do mest ter marsikje na podeželju korenito spremenilo življenjske razmere (Rebernik 2008, 39).

Uršič in Hočevar pišeta, da zaradi manj intenzivne industrializacije »slovenski urbani sistem ni nikoli dosegel visoke stopnje diverzificirane urbanizacije, značilne za zahodne ekonomsko razvite in celo nekatere vzhodnoevropske družbe« (2007, 15), temveč je po kratkotrajnem porastu prebivalstva »na urbaniziranih območjih sledilo umirjanje rasti urbanega prebivalstva in selitev ekonomskih /.../ dejavnosti ter prebivalcev zunaj mestnih območji« (ibid.), sledila je suburbanizacija.

3.2 SUBURBANIZACIJA

Proces suburbanizacije se je začel v Združenih državah Amerike sredi petdesetih let prejšnjega stoletja in kmalu postal dominanten vzorec v prostorskem planiranju. Fenomen, katerega Kos označuje tudi kot »univerzalen pojav razvitega sveta« (2007, 148), do neke mere soupada s koncem industrijske dobe in se kaže v razraščanju predmestij in nazadovanju mestnih jeder. Da gre za neracionalen razvoj, se strinjajo mnogi strokovnjaki, nekateri ga označujejo tudi kot netrajnostni ali celo samodestruktiven (Duany in drugi 2001, 4).

3.2.1 SUBURBANIZACIJA V ZDA

V ZDA je prekomerna suburbanizacija pereč problem in zato deležen mnogih razprav. V tuji (predvsem ameriški) literaturi se pogosto uporablja izraz »sprawl«, ² ki pomeni razraščanje mesta v njegovo zaledje, vendar z nižjo gostoto. Duany, Plater-Zyberk in Speck opisujejo ameriška predmestja kot »sistem za bivanje«, ki v nasprotju s tradicionalnimi soseškami ne funkcionira organsko in zato ne zadovoljuje potreb vseh prebivalcev. Ameriško predmestje naj bi bilo sestavljeno iz petih homogenih komponent, ki so med seboj strogo ločene, in sicer so to:

- stanovanjska območja,
- nakupovalna območja z obširnimi parkirnimi prostori,
- poslovna območja, kjer najdemo poslovne stavbe in pripadajoča parkirišča,
- civilna območja, kjer so locirane javne ustanove, na primer šole, cerkve idr. ter
- cestno omrežje, ki vse te komponente povezuje.

Vsaka komponenta je torej izrazito monofunkcionalna in nudi le eno vrsto aktivnosti, zato so prebivalci predmestij prisiljeni porabiti ogromno časa v avtomobilu in posledično tudi

² Downs opozarja, da je »sprawl« posebna oblika suburbane rasti, zato tega izraza ne moremo enostavno enačiti z izrazom »suburbanization« (1999, 955). Pichler-Milanović pa piše, da je izraz »sprawl« značilen za ZDA, medtem ko se v evropski literaturi uporablja izraz »suburbanization«, to pa zato, ker se okoliščine in smeri razvoja tega procesa med ZDA in Evropo nekoliko razlikujejo (2007, 104).

denarja za premike med komponentami. Ogromne površine parkirišč ter slaba urejenost ali celo odsotnost pešpoti, kolesarskih stez ter javnega prevoza prebivalce še dodatno motivira k uporabi avtomobila (2001, 5–7). Čeprav je suburbanizacija do neke mere posledica avtomobilitnosti družbe, po drugi strani suburbanano planiranje še dodatno vzpodbuja odvisnost od avtomobila.

Razlogi za tako drastično razraščanje periferije v ZDA izhajajo iz povojne finančne politike, ki je nudila ugodna posojila za individualno gradnjo na že tako cenejših zemljiščih na obrobju metropoliziranih mest, istočasnega vlaganja v avtocestno omrežje ter dostopnosti osebnih avtomobilov (Duany in drugi 2001, 7–8). Downs omenjeni razvoj povezuje z višanjem osebnega dohodka in inovacijami v avtomobilski industriji po letu 1950 (1999, 959).

Posledice takšnega razvoja so številne. Najbolj izstopajo ekološke (onesnažen zrak, krčenje naravnega prostora, visoka energetska poraba), sledijo večje tveganje za nastanek prometnih nesreč, izguba časa v prometnih konicah, obsežna in posledično dražja komunalna infrastruktura, socialna izolacija ljudi brez lastnega prevoza (otroci, najstniki, starejši, invalidi), večanje razlik med premožnim in revnim prebivalstvom, nekateri pa namigujejo celo na zdravstvene posledice, ker ljudje manj hodijo peš ali se vozijo s kolesom, kajti pešpoti in kolesarske steze do nakupovalnih središč, šol in poslovnih con velikokrat sploh niso predvidene (Duany in drugi 2001; Downs 1999).

3.2.2 RAZLOGI ZA PODURBANIZACIJO V SLOVENIJI

Splet ekonomskih in prostorskih dejavnikov je po Uršičevem in Hočvarjevem mnenju prispeval k specifični oziroma nizki stopnji urbanizacije v Sloveniji. Eden od razlogov je na primer socialistična usmeritev razvoja industrije, preveč je bilo investiranja v težko industrijo in premalo v pogoje za prilagodljivost proizvodnje, ki jo je zahtevala tržna ekonomija. Na prostorskem področju velja izpostaviti predvsem nacionalizacijo zemljišč, ki je delno zamrznila delovanje trga nepremičnin ter nezadostno vlaganje v urbano infrastrukturo. Posledica omenjene politike je razpršen poselitveni vzorec z nizko gostoto

prebivalstva. Zaradi dajanja prednosti povečevanju delovnih mest je kljub pospešeni blokovski gradnji v mestih primanjkovalo stanovanjskih kapacitet, zato je del prebivalstva ostal na podeželju in izkoristil priložnost »neformalne gradnje« (Kos 1993, 175). Ta del prebivalstva je poleg zaposlitve v mestu obdržal del zemlje v lasti in kmetoval za lastne potrebe, kar se mu je obrestovalo predvsem v boljšem ekonomskem statusu. Nastala je nova kategorija zaposlenih, t.i. polkmetov (Uršič in Hočevar 2007, 31–49).

3.2.3 DEJAVNIKI SUBURBANIZACIJE V SLOVENIJI

Po osamosvojitvi Slovenije in prehodu na nov politični sistem so se trendi suburbanizacije okrepili, kar je botrovalo prostorski preobrazbi Slovenije. Med ekonomske dejavnike suburbanizacije zagotovo sodi nerazvitost slovenskega trga nepremičnin, ki je posledica visokega deleža zasebnih stanovanj, premoči povpraševanja nad ponudbo stanovanj in prepočasne gradnje novih stanovanj. Na drugi strani imamo ugodno ponudbo zemljišč in nepremičnin že na samih obrobjih urbanih območji in v širšem zaledju. Uršič in Hočevar v tem kontekstu izpostavita socialno funkcionalnost selitev iz mest na obrobja, ki po njunem mnenju deljujejo »kot blažilec (izenačevalec) socialnih razlik za prebivalstvo, ki si ne more privoščiti nakupa nepremičnin v mestnem središču« (2007, 90). Naslednji dejavnik v prid suburbanizaciji je tudi visoka stopnja avtomobilčnosti Slovenije ter »relativno dobro (avto)cestno omrežje« (ibid.), kar omogoča hiter in enostaven dostop iz suburbanih in tudi bolj zalednih podeželskih območji do mestnih središč.

K omenjenim oviram za razvoj urbanosti lahko v Sloveniji prištejemo še posebne prostorske vrednote. Po podatkih javnomnenjskih raziskav glede odnosa Slovencev do življenja v mestu, »je večja priljubljenost bivanja v manj gosto naseljenih, podeželskih območjih v primerjavi z gosto naseljenimi urbanih območji« (Uršič in Hočevar 2007, 71). Iz raziskave Vrednote prostora in okolja (Hočevar in drugi 2004, 25) je razvidno, da večina Slovencev želi živeti na podeželju ali v manjšem naselju. Tudi tisti, ki bi sicer živeli v mestu, bi najraje živeli v manjšem mestu ali na obrobju mesta. Za Slovence je kot idealna bivanjska praksa značilna hiša z vrtom v manjšem naselju, po možnosti v bližini večjega mesta. To dokazujejo tudi podatki iz že omenjene raziskave, po katerih bi 65 % vprašanih

najraje stanovalo v hiši z vrtom v naselju, če bi imeli možnost za to, 27 % v hiši na samem, ostali (skupaj 8 %) pa so se opredelili za ostale bivanjske prakse, bolj značilne za mesto (vrstna hiša, blok, stolpnica). Izrazita preferenca je torej stanovati v hiši (z vrtom), kar podpira že tako razpršen poselitveni vzorec naše države in ni v skladu z razvojem urbanih območji. Zanimiva je še ena ugotovitev iz podatkov omenjene raziskave, in sicer da je Slovencem pomembna tudi dostopnost do storitev (ibid.), kar jim omogoča relativno dobro (avto)cestno omrežje in visoka stopnja posedovanja osebnih avtomobilov. Tu se torej pokaže, da Slovenci niso pripravljeni živeti niti urbanega niti podeželskega načina življenja, temveč prevladuje težnja po nekakšni kombinaciji obojega. Podeželje je preferenca predvsem zato, ker naj bi nudilo kakovostnejše bivalne razmere, mesto pa je še vedno privlačno zaradi pestre ponudbe možnosti in storitev. Prav zato se polni ta vmesni prostor med obema poloma, nastajajo ogromne suburbane aglomeracije, ki urbanizirajo podeželje in praznijo mesta (Uršič in Hočevar 2007, 117). Posledično se razvijajo tudi novi življenjski slogi, ki kombinirajo značilnosti ruralnih in urbanih.

3.3 PREOBRAZBA PODEŽELJA

Po Woodsu naj bi življenje na podeželju v postmoderini dobi potekalo v znamenju tokov, pretočnosti in mnogoterosti (2005, 19 v Klemenčič 2006, 161), kar je zamenjalo modernistično urejenost in normativnost. Postmodernizem se torej ne kaže le v fizični modernizaciji podeželja, ampak vzpodbuja spremembe v obnašanju in dojemanju njegovih prebivalcev. Na ta način se izgublja nekdanja stroga dihotomija urbano – ruralno.

V odnosu mesto – podeželje je dolgo veljala teza, »da mesto izčrpava podeželje socialno, ker ruši in omalovažuje tisočletno povezavo človeka z naravo in zemljo, ekonomsko, ker degradira podeželje zgolj v prehranbenega oskrbovalca mest za nizko plačo, prostorsko, ker jemlje podeželju kmetijska in gozdna zemljišča za rast mest« (Zupančič 2001, 41). Danes je ta odnos (vsaj navidezno) bolj partnerski. Tudi politika Evropske unije se zaveda pomena celovitega razvoja podeželja, zato mu preko Evropskega kmetijskega sklada za

razvoj podeželja (v nadaljevanju EKSRP) namenja zajeten delež finančnih sredstev (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano 2010).

3.3.1 SHEMATSKI PRIKAZ PREOBRAZBE SLOVENSKEGA PODEŽELJA

Klemenčič je uvedel poenostavljen shematski prikaz sprememb slovenskega podeželja in sicer glede funkcije ter glede proizvodno-socialne strukture, kar prikazujeta spodnji tabeli.

Tabela 3.1: Funkcijske značilnosti slovenskega podeželja v različnih obdobjih

Obdobje	Temeljne funkcije
Agrarna doba	Proizvodna
Industrijska doba	Proizvodno-bivalna
Postindustrijska doba	Proizvodna, bivalna, rekreacijska, okoljsko-varstvena

Vir: Klemenčič (2006, 167).

Iz tabele 3.1 je razvidno, kako so se skozi čas spreminjale funkcije podeželja, od proizvodne v agrarni dobi, ko je bilo podeželje predvsem prostor za pridelavo hrane, do proizvodno-bivalne funkcije v času industrijske dobe, ko je podeželski prostor predstavljal zajeten vir delovne sile za mestno industrijo, pa vse do multifunkcionalnosti podeželja v postindustrijski dobi.

Tabela 3.2: Razvoj proizvodno-socialne strukture slovenskega podeželja

Obdobje	Kmetijstvo	Industrija	Terciarni sektor
Agrarna doba	Samooskrbno, delno tržna proizvodnja	Obrtno-manufakturna proizvodnja	Krošnjarstvo, gostinstvo, prevoznništvo
Industrijska doba	Delitev na tržno in samooskrbno proizvodnjo, polkmečka struktura	Prevlada delovno intenzivne proizvodnje	Šibka razvitost, razvoj turizma
Postindustrijska doba	Tržna proizvodnja, ekološka pridelava, vzdrževanje kulturne pokrajine	Podjetništvo	Razvoj storitvenih in informacijskih dejavnosti

Vir: Klemenčič (2006, 167).

Zgornja tabela prikazuje razvoj gospodarskih dejavnosti na podeželju po posameznih sektorjih skozi različna obdobja. Predvsem v postindustrijski dobi se podeželje v sekundarnem in terciarnem sektorju zelo približa gospodarskim značilnostim urbanih območji.

3.3.2 NOVE RAZVOJNE MOŽNOSTI PODEŽELJA V POSTMODERNI DOBI

Ob koncu 20. stoletja so podeželje zajele nove razvojne težnje, ki so med drugim preusmerile selitvene tokove tako, da ti ne potekajo več v smeri odseljevanja iz podeželja v mesta, temveč obratno. Na nekdanje domove se v veliki meri vračajo upokojenci, počitniški domovi postajajo stalna bivališča, vse več mladih družin iz mest najde na podeželju stik z naravo in/ali večjo socialno varnost. Slovensko podeželje se je tako znašlo v novi razvojni fazi, ki pomeni njegovo odpiranje najširšim uporabnikom. Telekomunikacijska tehnologija je postala izvir novih možnosti, eno od teh je teledelo, ki omogoča združevanje delovnega in bivalnega okolja. Spalna naselja na ta način izgubijo status monofunkcionalnosti. Poleg

prenosa delovnih funkcij v bivalno okolje se posledično tja preselijo tudi druge socialne aktivnosti. Večja vključenost v življenje v svojem bivalnem okolju lahko bistveno poveča medsebojno pomoč oziroma nasplošno izboljša sosedske odnose ter pripomore k večji participaciji posameznika v neki lokalni skupnosti (Kos 1988, 50–53). Mlinar piše, da lahko teledelo pripomore k oživljanju podeželja, saj zmanjšuje pomen oddaljenosti od mesta in povečuje možnosti za izkoristek opuščanih in propadajočih prostorov (npr. združni domovi, opuščene osnovne šole ...). Meni pa tudi, »da se teledelo ne uvaja le kot alternativa, temveč tudi komplementarno v odnosu do kmetovanja, vrtnarjenja, izobraževanja, številnih rekreacijskih in drugih dejavnosti na podeželju« (2003, 1036).

Barbičeva opozarja, da je opuščanje kmetijskih dejavnosti na podeželju posledica različnih dejavnikov, med katerimi izpostavlja gospodarsko globalizacijo in priseljevanje nekmečkega prebivalstva na podeželje (2005, 274). Predvsem prvi dejavnik vzpostavlja težke pogoje za preživetje kmetij v današnjih časih. Zaradi močne svetovne konkurence na področju trgovanja s kmetijskimi pridelki si mnoge, zlasti manjše kmetije pomagajo s t.i. »nišno proizvodnjo« (ibid.), ki ponavadi obsega ekološko pridelavo za lokalne trge, kmečki turizem ali podobno. Avtorica še dodaja, da se bodo z usmerjanjem kmečkih družin oziroma njihovih posameznih članov v storitvene dejavnosti (npr. kmečki turizem, eko turizem) odpirala nova delovna mesta, ki edina lahko zaustavijo prazenje odmaknjene podeželja ali celo nekoliko vzpodbudijo priseljevanje (2005, 209).

3.3.3 AVSTRALSKI PRIMER PREOBRAŽANJA PODEŽELJA NA PRELOMU TISOČLETJA

Peter Smailes iz avstralske univerze v Adelaidi je s pomočjo kvantitativne raziskave izdelal primerjavo ruralnih življenjskih stilov in vrednot v letih 1984 in 2000 v pokrajini Yorke Peninsula v Južni Avstraliji. Podatki so pokazali, da se priseljevanje v ruralna območja povečuje, in sicer ne le v generacijski skupini upokoencev, kar je običajna predpostavka, pač pa v starostnih skupinah od 30 do 39 let ter od 40 do 49 let. Najpogostejši razlogi so pobeg pred negativnostmi mesta, želja po »imeti več prostora« ter kmetovanje kot hobi. Naslednja zanimiva ugotovitev zadeva poroke, in sicer v obdobju pred letom 1970 se je

skoraj 80 % porok zgodilo med pripadniki iste lokalne skupnosti, do leta 1984 se je ta delež znižal na 67 %, v letu 2002 pa je omenjeni delež znašal 55 %. Zmanjševanje deleža porok znotraj lokalne skupnosti kaže na večjo odprtost ali propustnost le-teh. Tudi dojemanje priseljevanja tujcev se je spremenilo. Leta 1984 je skoraj polovica vprašanih menila, da so priseljenci slabost za lokalno skupnost, medtem ko je leta 2000 tri četrtine vprašanih priseljence videlo kot prednost, saj naj bi veliko prispevali k boljšim gospodarskim razmeram na podeželju. Spremembe se dogajajo tudi znotraj samih lokalnih skupnosti. Leta 1984 je občutek močne pripadnosti svoji lokalni skupnosti izrazilo skoraj 90 % vprašanih, leta 2000 pa 75 %, s to razliko, da so raziskovalci leta 2000 opazili drugačno pojmovanje lokalnosti, in sicer ne več toliko vezano na svoj domači kraj, temveč bolj na širši regionalni okoliš. To naj bi bila predvsem posledica visoke mobilnosti prebivalstva in zmanjševanja pomena oddaljenosti. Tudi komunikacijska tehnologija podira meje lokalnosti ter oblikuje nove družbene vzorce ter gospodarske priložnosti na podeželju in je pomemben faktor pri zmanjševanju razlik med mestom in podeželjem (Smiles 2002, 80–91).

4 DRUŽBENE SPREMEMBE PODEŽELJA V POSTMODERNI DOBI NA PRIMERU LOKOVCA

Naj uvodoma omenim, da v empiričnem delu primerjam življenje v Lokovcu v obdobju pred približno tridesetimi leti z aktualnim lokovškim življenjem.

4.1 PREDSTAVITEV KRAJA LOKOVEC

V zahodni Sloveniji, na skrajnem vzhodnem delu Banjške planote, se razprostira najdaljša vas v Sloveniji – Lokovec. Pravijo mu tudi »primorski London«, saj meri kar 16 km v dolžino in 3 km v širino. Vas se deli na tri večje dele, in sicer Dolenji, Srednji in Gorenji Lokovec. Površje celotnega območja je značilno kraško in se giblje na nadmorski višini med 800 in 900 m. Kljub svoji velikosti šteje Lokovec malo prebivalcev. Hiše so namreč zelo raztresene, le ponekod se združujejo v zaselke. Lokovec obsega 227 hišnih števil, na

žalost pa so številne hiše povsem prazne ali pa živijo v njih ostareli in osamljeni ljudje (Povšič 2007, 10–11).

Leta 1869 je v Lokovcu živel 1384 ljudi, do prve svetovne vojne pa je število prebivalcev še naraščalo. Leta 1910 je doseglo višek, in sicer 1483 prebivalcev. V obdobju obeh vojn je Lokovec doživljal velik upad števila prebivalcev in tudi kasneje se ta trend ni spremenil. Glavni vzrok je bila industrializacija in z njo povezana urbanizacija, ki je iz Lokovca v boljše in lažje življenje izvabila mnogo ljudi. Po zadnjem popisu prebivalstva je leta 2002 v Lokovcu živel 294 ljudi (SURS 2002; Povšič 2007, 39–40).

Priseljevanje v ta kraj se po statističnih podatkih povečuje (čeprav zaradi relativno visoke smrtnosti in nizke rodnosti skupno število prebivalcev ne narašča). Po podatkih Sursa je leta 1991 v Lokovcu živel 88 % domačinov oziroma od rojstva živečih v tem kraju in 12 % priseljencev, leta 2002 pa že 75 % domačinov in 25 % priseljencev. Poleg tega pa imamo v našem kraju še en velik delež »prebivalcev«, to so t.i. »vikendaši«, ki pridejo v Lokovec le za konec tedna. Njihovo število se neprestano povečuje. Po podatkih Povšičeve je v Lokovcu 75 počitniških hiš,³ kar predstavlja 35 % vseh zgradb (2007, 62). Običajno tu ne gre za novogradnje, temveč »vikendaši« najpogosteje kupijo staro zapuščeno hišo in jo preuredijo v počitniško. Treba je omeniti še to, da se nekateri po nekaj letih »dopustovanja« v Lokovcu odločijo za stalno bivanje v tem kraju. Predvsem so to upokojenci, ki po odsluženi delovni dobi niso več vsakodnevno vezani na mesto.

Med lokovškimi prebivalci je 42 % aktivnega prebivalstva. Znotraj deleža neaktivnih je 18 % učencev, dijakov in študentov, 33 % upokojencev, 7 % predstavljajo drugi neaktivni prebivalci. Aktivno prebivalstvo je po večini (53 %) zaposleno v nekmetijskih dejavnostih (industrija, gradbeništvo in obrt), 36 % v storitvenih ter le 5 % se jih preživlja s kmetijstvom. Mnogi prebivalci se ukvarjajo s kmetijstvom kot dopolnilno dejavnostjo oziroma pridelujejo pridelke predvsem za lastno porabo (SURS 2002; Povšič 2007, 48).

³ Povšičeva je počitniško hišo definirala kot stavbo, »v kateri prebivalci niso stalno prisotni in jo uporabljajo le občasno« (2007, 62).

4.2 ŽIVLJENJE V LOKOVCU NEKOČ

V preteklosti je bilo, poleg kovaštva, najpomembnejša gospodarska dejavnost v Lokovcu kmetijstvo. Z razvojem industrije v večjih mestih (predvsem Novi Gorici) ter z izgradnjo tovarniške hale v Lokovcu leta 1978 pod okriljem podjetja Vozila Gorica, kjer je velik delež domačinov dobil zaposlitev, je kmetijstvo začelo upadati oziroma je postalo dopolnilna dejavnost, s katero so se prebivalci ukvarjali po končanem delavniku v tovarni (Povšič 2007, 82).

Tudi po besedah mojih informatorjev je bila v Lokovcu glavna prelomnica izgradnja tovarniške hale, ki je bila zgrajena prav z namenom zaustavitve masovnega odliva podeželskega prebivalstva v mesto. S tovarno je Lokovec dobil tudi prvo asfaltirano cesto, in sicer iz smeri Čepovan, vodovod ter telefonsko linijo, skratka v Lokovec je takrat prišla prepotrebna infrastruktura, ki je bila osnova za nadaljni razvoj. Istočasno je kmetijska dejavnost drastično upadla, največ zaradi zaposlitve večine prebivalstva v tovarni, drugi razlog pa je bil tudi nenaklonjenost državne politike do te dejavnosti, saj je dajala večjo prednost razvoju industrije.

Kako se je skozi leta opuščala kmetijska dejavnost, prikazuje tabela 4.3, ki sicer vključuje le delovno aktivno prebivalstvo Lokovca, kar pomeni, da med podatke niso vključeni upokojenci in brezposelni. Mnogi izmed slednjih so se namreč prav tako preživljali s kmetijstvom. Vseeno pa upad kmetijske dejavnosti ni bil linearen. Leta 1971 se je izmed delovno aktivnega prebivalstva v Lokovcu s to dejavnostjo ukvarjalo skoraj 55 % prebivalcev, v naslednjih desetih letih se je dejavnost zmanjšala na minimum, in sicer 2 %, nato je do leta 1991 delež spet narastel na skoraj 30 %, ob zadnjem popisu leta 2002 pa je znašal 5,3 %. Drastičen upad v obdobju od 1971 do 1981 je najverjetneje posledica odprtja tovarne v Lokovcu, kjer se je zaposlilo veliko domačinov. To tezo potrjuje tudi podatek, da je bilo leta 1981 v nekmetijski (sekundarni) dejavnosti zaposlenih 87,2 % delovno aktivnih domačinov v primerjavi z 33,2 % leta 1971. V obdobju od 1981 do 1991 je zabeležen ponovni porast kmetijske dejavnosti, kar je lahko posledica krčenja proizvodnje v lokovski tovarni (predvsem zaradi izgube jugoslovanskega trga) in posledično odpuščanje delavcev,

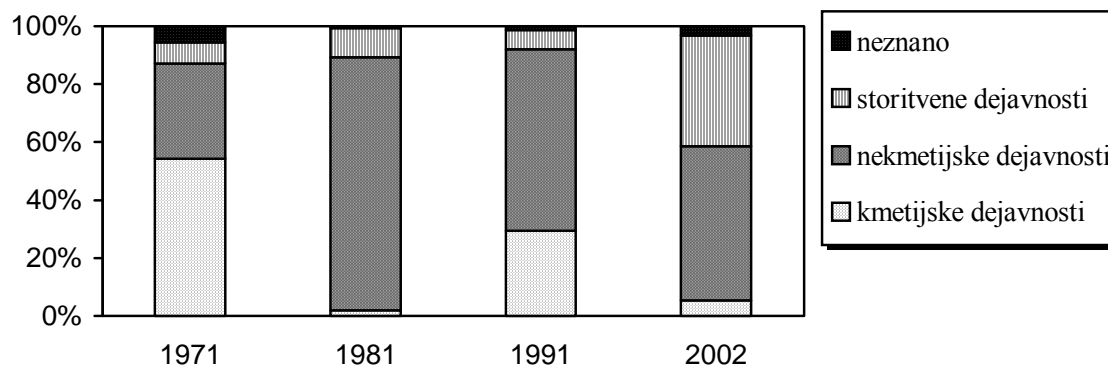
ki so se (najverjetneje) prav zato ponovno začeli preživljati s kmetijstvom. Iz tabele je razviden tudi velik porast zaposlenih v storitvenem sektorju do leta 2002, katerega delež se je v primerjavi z letom 1991 povečal skoraj za šestkrat.

Tabela 4.3: Deleži delovno aktivnega prebivalstva Lokovca po dejavnostih ob posameznih popisih

Leto popisa	Skupine dejavnosti				% od celotnega prebivalstva
	kmetijske	nekmetijske	storitvene	neznano	
1971	54,7	33,2	7,4	5,6	44,4
1981	2,0	87,2	10,1	0,7	29,2
1991	29,5	62,5	6,8	1,2	21,8
2002	5,3	53,2	38,3	3,2	31,9

Vir: Povšič (2007, 48).

Graf 4.1: Shematski prikaz zaposlitvene sestave prebivalstva Lokovca po dejavnostih ob posameznih popisih

Vir: Povšič (2007, 48).

4.3 SPREMEMBE, KI JIH LOKOVŠKO PODEŽELJE DOŽIVLJA DANES

Najprej je potrebno omeniti dejstvo, da je v prejšnjem podpoglavju večkrat omenjeno podjetje, ki je predstavljalo gonilno silo življenja v Lokovcu, s svojim delovanjem prenehalo leta 1997 in posledice tega dogodka se v Lokovcu odražajo še danes. Velik delež

domačega prebivalstva je ostal brezposelen in se kasneje zaradi različnih razlogov ni več zaposlil. Nekateri so poiskali novo službo v okoliških krajih, največ v Novi Gorici, nekateri so se začeli ponovno nekoliko bolj intenzivno ukvarjati s kmetijstvom, vendar večinoma za lastno oskrbo.

Danes večina delovno aktivnega prebivalstva iz Lokovca dnevno migrira v Novo Gorico in njeno okolico ali druge okoliške kraje, ki nudijo zaposlitev. Že v prejšnjem podpoglavju smo videli, da se povečuje delež zaposlenih v storitvenem sektorju, kar je do neke mere tudi posledica ugodnejše izobrazbene strukture prebivalstva.

Ob vprašanju, kako je z razlikami med mestom in podeželjem, konkretno Novo Gorico in Lokovcem, danes in kako je bilo pred približno tridesetimi leti, so se vsi informatorji strinjali, da razlike še vedno so, vendar precej manjše. Eden od informatorjev je opazil več sprememb, in sicer se po njegovem mnenju spreminja miselnost ljudi na podeželju, ki so vse bolj razgledani. Tudi politika (občinska, državna, predvsem pa evropska) drugače obravnava podeželje oziroma več vlaga v razvoj podeželja (spomnimo na EKSRP, ki ga financira EU). Prepričan pa je, da so v veliki meri prav krajani zaslužni za to, da je življenje na podeželju danes lažje in bolj moderno, saj so v preteklosti veliko svojega (prostovoljnega) dela in časa vložili v razvoj infrastrukture, ki je po njegovem mnenju osnovni pogoj za današnje življenje v Lokovcu. Po besedah drugega informatorja je do sprememb prišlo tudi zato, ker podeželski ljudje stremijo k večji enakopravnosti z urbanim prebivalstvom, kajti znano je, da je bil v preteklosti podeželski človek v očeh mestnega manjvreden. Informator meni, da tovrstno razlikovanje obstaja še danes, vendar v precej manjšem obsegu in v mehkejših oblikah.

Na vprašanje, v kateri generacijski skupini so najbolj opazne spremembe v načinu življenja, so informatorji odgovorili, da med otroki in mladimi, z višanjem starosti ljudi pa se opaznost sprememb v načinu življenja znižuje. Otroci in mladi se v šoli vsakodnevno družijo z vrstniki iz različnih bivalnih okolji in ker so še v fazi oblikovanja lastne identitete, radi prevzemajo urbane vzorce vedenja, ki so tudi medijsko bolj promovirani. Poleg tega v človeška življenja vse prej vstopa internet, saj ga otroci danes potrebujejo že v osnovni šoli

za potrebe učenja, kar posledično pomeni zgodnejši vstop v virtualne skupnosti, ki izpodrivajo popoldansko druženje otrok na igriščih.

Informatorji so opozorili še na dejstvo, da je tudi znotraj srednje generacije in med starejšim prebivalstvom manj druženja kot nekoč, kar ljudje največkrat opravičujejo s pomanjkanjem časa. Najmanj osemurni delavnik, vožnja na delo in nazaj vzame skoraj eno uro dnevno, po službi mogoče še skok v bližnji nakupovalni center, doma je treba poskrbeti za vrt in njivo, skratka časa za druženje s sovaščani ne ostane veliko. Medsebojna pomoč ni več tako izrazita kot nekoč, izvaja se v ožjih krogih. Ena od informatork je izpostavila zanimiv primer, in sicer, ko je pred tridesetimi leti nekdo gradil hišo, mu je cela vas pomagala, danes pa težko dobiš nekoga za pomoč že pri manjših opravilih. Tudi prebivalci Lokovca so vse bolj sužnji hitrega življenjskega tempa, ki ljudem krade čas. Tipično podeželsko življenje se po mnenju vseh informatorjev izgublja (nekateri so mnenja, da ga praktično ni več, drugi menijo, da počasi izginja) in to dejstvo se jim zdi neizbežno. Današnji življenjski slog v Lokovcu kombinira ruralne in urbane značilnosti. Nekoliko z zadržanostjo bi ga lahko označila kot suburban življenjski slog, saj prakticira mnogo njegovih bistvenih značilnosti, kot so odvisnost od osebnega avtomobila, neproblematične vsakodnevne migracije v mesto zaradi relativno dobrih cest,⁴ ožanje krogov socialne pomoči in druženja med prebivalci, oddaljevanje od kmetijske dejavnosti in preferiranje vrtičkarstva, nastajanje spalnega naselja zaradi fleksibilizacije delovnega časa in druge. Na tem mestu pa velja izpostaviti dejstvo, da Lokovec, zaradi svojih fizičnih značilnosti, ni tipičen primer suburbanega naselja. Elementi suburbanosti so v tem kraju prisotni zgolj na družbeni ravni.

⁴ Glede na obdobje pred tridesetimi leti so današnje ceste v Lokovcu dobre, vendar so v primerjavi z nekim bolj tipičnim suburbanim okoljem še vedno relativno ozke in slabe.

5 VZROKI ZA DRUŽBENE SPREMEMBE V LOKOVCU

V tem delu naloge bom poskušala predvsem na osnovi opravljenih intervjujev in lastnih opazanj eksplicitno identificirati razloge, ki vodijo k spremembam v načinu življenja v Lokovcu v postmoderni dobi.

5.1 UPADANJE KMETIJSKE DEJAVNOSTI

Opuščanje kmetijske dejavnosti je navzven najbolj opazna sprememba, ki se v Lokovcu dogaja že kar nekaj let. Veliko (malih) kmetov je prodalo še zadnje glave živine, posledično se je zmanjšala potreba po krmi, tako da se mnogo pašnikov zarašča. Tudi njiv je manj in niso več tako velike kot nekoč. Povprečno gospodinjstvo se danes lahko zadovolji že z eno, največ dvema njivama, na katerih pridelava v glavnem krompir, ter vrtom, kjer goji ostalo zelenjavo. Prav vrtničarstvo je v zadnjem času nekako nadomestilo intenzivno kmetijsko dejavnost in lahko bi rekli, da se zaradi tega domačini še vedno do neke mere čutijo kmetje, če obdelujejo košček zemlje. Tudi priseljenci in »vikendaši« so aktivni vrtničarji, določeni se odločajo celo za rejo drobnice. Eden od informatorjev je izpostavil, da je bila drobnica (predvsem koze) nekoč med domačini zelo nezaželjena, saj je pomenila revščino. Danes tovrstni statusni simbol ni več prisoten in je prav drobnica zaželjena, kajti mnogi vidijo v tej dejavnosti rešitev za upočasnitev procesa zaraščanja travnikov in nekdanjih pašnikov.

Ko sem informatorje spraševala o vzrokih za tako drastično opuščanje kmetijske dejavnosti, so mi navajali dva glavna razloga, in sicer nedonosnost ter pomanjkanje časa zaradi drugačnih delovnih urnikov. Eden od informatorjev je povedal, da je nekoč lahko preživel tudi majhen kmet (tak, ki je imel le tri ali štiri glave živine), danes pa bi moral imeti več deset glav živine in veliko mehanizacije za obdelavo zemlje, to pa je v Lokovcu zelo težko zaradi neugodnega terena.

5.2 IZBOLJŠANA IZOBRAZBENA STRUKTURA PREBIVALSTVA

Izobrazbena struktura današnjega Lokovca se precej razlikuje od tiste pred tridesetimi leti. Nadaljevanje šolanja po končani osnovni šoli v primerjavi s preteklostjo ni več privilegij. Danes šolanje na poklicnih in srednjih šolah nadaljujejo skoraj vsi mladi, vedno več nato tudi na fakultetah. Vpetost v izobraževalni sistem pa do neke mere vpliva na oblikovanje posameznikovega vrednotnega sistema. »Mladi so dns že drugač vzgojeni, pa tud skozi izobrazbo, skoz šolanje ... otrok k se šola v Gorici, k gre v Ljubljano pridobi tud neki družga v sebe, neki prnese s sabo« (informator 3). Višanje izobrazbene ravni prebivalstva pomeni tudi bolj enakopravne možnosti za doseganje dobrih in vplivnih delovnih mest ter apliciranje svojega znanja v razvoj kraja. Eden od informatorjev meni, da ljudje že na splošno dajejo večji pomen izobrazbi kot nekoč, vse več je tudi neformalnega izobraževanja, tako med mlajšimi kot tudi znotraj srednje generacije in celo med starejšimi. Večja dostopnost medijev (predvsem interneta) vpliva na večjo razgledanost ljudi. Ugodnejša izobrazbena struktura prebivalstva se kaže tudi v tem, da »/.../ so ljudje dns belj kultivirani, menj je preteпов, mejn je prepиров, več je strpnosti« (informator 2).

5.3 VISOKA STOPNJA ZAPOSLENOSTI PODEŽELSKEGA PREBIVALSTVA V URBANIH OKOLJIH

Ker v Lokovcu praktično ni delovnih mest, se večina delovno aktivnega prebivalstva vsak dan vozi na delo v okoliške kraje, največ še vedno v Novo Gorico. Vsakdanji stik z urbanim okoljem povzroča, da podeželski ljudje počasi prevzemajo vrednote in življenske sloge, ki so bolj značilni za mestna območja in tudi na ta način se na podeželje prenaša neka nova kultura, nova miselnost, ki izpodriva tradicionalni podeželski način življenja. Nova kultura se kaže na različne načine; po besedah mojih informatorjev je med ljudmi opaziti več individualizma, manj je socialne kontrole. Ljudje vidno opuščajo kmetijstvo kot dopolnilno dejavnost in se raje ukvarjajo le z vrtničkarstvom, kar je najpogosteje odraz časovne stiske zaradi razpotegnjenih delovnih urnikov. Po mnenju ene od informatork ljudje na podeželju danes dajejo večji pomen tudi kulturi, in sicer hodijo v gledališče, se

udeležujejo raznih koncertov, predavanj, kratka preživljanje prostega časa postaja podobno urbanim vzorcem. Izgublja se narečni govor, ki je značilen za Lokovec. Informatorka še dodaja, da današnji podeželani posvečajo več pozornosti tudi svoji vizualni podobi kot nekoč, »belj se urejajo« (informator 3), kar je najverjetneje spet pogojeno z vsakdanjim vstopanjem v urbano okolje.

5.4 BOLJŠE CESTNE POVEZAVE

Ko sem s svojimi informatorji v intervjujih prešla na temo o infrastrukturi v Lokovcu, so vsi izpostavljali predvsem pomen izboljšanih cestnih povezav, ki so Lokovcu približale svet. »Nova Gorica je bla trideset let nazaj dvakrat dalj ku je dns« (informator 2). Vsakodnevna vožnja v dvajset ali več kilometrov oddaljeno mesto je postala nekaj samoumevnega in neproblematičnega. »Glede na te povezave ka so zdej in to, da je avto tko poceni prevozno sredstvo, zdej mesto ne predstavlja več tako daljavo ku je prej predstavljal, ko je bil avtobus, avtomobili so bli redki ... ma zej u Gorico jet skor ne pomeni neč« (informator 1).

Izboljšanje cestnega omrežja je bilo pogoj, da je Lokovec sploh zadržal preostanek prebivalcev. Po stečaju podjetja Gorica elementi Lokovec leta 1997 v kraju namreč ni bilo več možnosti za zaposlitev, zato so bili ljudje prisiljeni delo iskati v dolini. Vožnja po slabih, ozkih, neasfaltiranih cestah, kakršne so bile prej, bi ljudem predstavljala nevarnost in izgubo časa, zato bi marsikdo verjetno raje ostal v dolini. Z izboljšanjem ceste pa so se razdalje skrajšale.

Visoka stopnja avtomobilitnosti je prisotna tudi v našem kraju. Ni malo primerov, ko je pred hišo parkiranih toliko avtomobilov, kolikor živi ljudi v hiši. Kljub temu, da se večina vozi v službo v Novo Gorico, zaenkrat ne funkcionira (in po mnenju enega od informatorjev tudi ne bi funkcionirala) rešitev, da bi se prebivalci z istim ali podobnim delovnim časom vozili skupaj, torej z enim avtomobilom, kar bi bilo stroškovno ugodneje za vsakega vozača, hkrati pa bi bilo to še ekološko bolj odgovorno ravnanje. Vsak je rad

neodvisen, čeprav na račun višjih stroškov. Javni prevoz je slabo organiziran, kar pa je po mojem mnenju do neke mere posledica nepovpraševanja po tej storitvi.

5.5 VELIK DELEŽ »VIKENDAŠEV« TER PRISELJEVANJE MESTNEGA PREBIVALSTVA

Lokovec je zaradi relativno neokrnjene narave in razpršene poselitve privlačen za ljudi, ki se želijo ob koncu tedna umakniti iz mestnega vrveža. Med lokovškimi »vikendaši« predstavljajo velik delež domačini, ki so se v dobi industrializacije odselili v mesto (najpogosteje v Novo Gorico) in so v Lokovcu ohranili ali podedovali domačijo. Nekateri se po upokojitvi preselijo nazaj. Priseljevanje sicer poteka v manjši meri v primerjavi z naraščanjem »vikendaštva«. Oba procesa imata vsekakor vpliv na tamkajšnje življenje.

Informatorji se bolj ali manj strinjajo, da se »vikendaši« in priseljenci v glavnem ne prilagodijo lokalni kulturi oziroma je to zelo odvisno od posameznikov. Njihova prepoznavna lastnost, kar domačini označujejo kot slabost, je predvsem ograjevanje. Tu ne gre le za ograje okrog hiše, ampak tudi postavljanje zapornic na dovozih do teh hiš, nameščanje tabel z napisom »privatna lastnina« in podobne omejevalne oznake. Za domačine je to moteče predvsem zato, ker so navajeni prostega gibanja po celotnem terenu, tudi po poteh, ki potekajo po tujem ozemlju. Z ograjevanjem zasebne lastnine pa je njihovo gibanje omejeno. »Zdej je vse bolj tko strogo kje so meje ... zdej je pa to moje pa ne smeš več sm stopit, prej to ni blo, vsaj ne v taki meri, domačini so bli tko pač, če si ti tm mel pot pa je nekdo šel mimo ga ni motlo, zdej je pa že privat recimo pa tabla in take« (informator 4). Informatorji so povedali, da je bilo ograjevanje v preteklosti sicer prisotno v Lokovcu, vendar je bilo namenjeno izključno varovanju živine. Po mnenju sogovornikov motivi za tovrstno ravnanje izhajajo predvsem iz individualistične kulture, ki jo meščani prinašajo s seboj. Bolj kot slednje pa me preseneča dejstvo, da so omenjenemu trendu podlegli tudi nekateri domačini.

Fotografija 5.1 in 5.2: Primera ograd na dovozu do vikenda

Kljub opisanim slabostim pa se vsi informatorji strinjajo, da je »vikendaštvo« v Lokovcu vseeno dobrodošlo, saj bi drugače mnoge hiše popolnoma propadle. Na ta način se objekti vzdržujejo, njihova okolica je lično urejena in to daje nekemu, ki se pelje skozi Lokovec pa tudi domačinom vtis, da vas le ni tako prazna.

5.6 INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA

Medtem ko je za urbano okolje dostop do interneta nekaj samoumevnega, so prebivalci Lokovca še vedno zelo depriviligirani glede te dobrine. Ker v kraju ni možnosti hitrega interneta, si krajani pomagajo z različnimi drugimi razpoložljivimi oblikami dostopa do svetovnega spleta, ki so povečini dražje, počasnejše in nemalokrat nestabilne. Kljub naštetim slabostim število uporabnikov interneta v Lokovcu narašča.

Informatorji so kot prednosti interneta izpostavili predvsem to, da ljudje lahko hitro pridejo do zelenih informacij. Pred prihodom te tehnologije so morali po določene informacije hoditi po različnih uradih, zdaj lahko nekatere storitve opravijo od doma. »Včasih si mogu čakati poročila zvečer, da si ki zvedu, dns lohko pa kadar češ pogledaš novice na internetu« (informator 3). Dostop do vseh vrst informacij po besedah starejšega informatorja pomeni večjo razgledanost uporabnikov, zagotovo pa tudi višjo stopnjo vpetosti in participacije v globalni družbi. Predvsem otroci in mladina iz Lokovca so v veliki meri vključeni v svetovno socialno mrežo Facebook. Na ta način se oblikujejo virtualne skupnosti, za katere

je kraj bivanja uporabnikov nepomemben, povezovanje poteka na podlagi nekaj skupnih interesov. Prav skozi tovrstna omrežja se še bolj prepletata urbana in ruralna kultura. Mlajša informatorka je opazila tudi, da se današnji otroci v Lokovcu manj družijo in več časa preživijo v svoji sobi pred računalnikom. Internet lahko namreč ob souporabi ustrezne tehnologije v veliki meri nadomesti fizično druženje. Koliko je virtualno druženje za otroka ali mladostnika zdravo, je sicer drugo vprašanje, je pa v sodobnem času to zagotovo privlačna oblika preživljanja prostega časa.

Naj za zaključek tega dela naloge izpostavim, da poleg identificiranih razlogov na spremembe življenjskega sloga prebivalcev Lokovca vplivajo tudi drugi dejavniki. Značilno pa je, da ti dejavniki ne delujejo neodvisno, temveč so medsebojno tesno povezani. En dejavnik lahko povzroča drugega, na primer izboljšana infrastruktura privablja v Lokovec »vikendaše« in nove priseljence.

6 POGLED V PRIHODNOST

Tipičnega podeželskega življenja v Lokovcu torej skorajda ni več oziroma obstaja v zelo redkih primerih. Ta trend se bo zaradi globalnih vplivov najverjetneje še nadaljeval, vendar so nekateri informatorji ob dolgoročnejšem pogledu v prihodnost skeptični in dvomijo v obstanek trenutnih razmer, zato namigujejo, da bomo morda nekoč spet prisiljeni živeti tako, kot so živeli po starem.

Informatorji menijo, da se bo tudi trend zmanjševanja razlik med mestom in podeželjem nadaljeval. Danes bivanje na podeželju ni več znak zaostalosti, ampak je za marsikoga to postalo kvaliteta oziroma prednost. Z nadaljevanjem vlaganja v infrastrukturo bi Lokovec zagotovo lahko privabil še več ljudi, ki bi se odločili za življenje na tem demografsko ogroženem območju. Priseljivanje tujcev lahko sicer pomeni grožnjo lokalni kulturi, vendar je le-ta že tako ali tako v izginjanju zaradi ostalih globalnih vplivov. Nekateri informatorji so povedali, da je ohranjanje tradicije sicer pomembna naloga, vendar si bolj

kot to želijo, da bi bilo v Lokovcu zagotovljenih čim več pogojev za sodobno bivanje. Tudi sama ta prostor vidim kot idealni kraj bivanja, saj je ravno prav odmaknjen od mestnega vrveža, narava je tu še vedno relativno čista in ohranjena, kar najbolj pogrešam pa je stabilna in hitra internetna povezava, ki bi omogočala nemoteno komunikacijo s svetom. V današnjem času je namreč življenje brez interneta skorajda nepredstavljivo (predvsem pri mlajših generacijah), delno tudi zato, ker nas družba sili v takšen način življenja. Osnovnošolec, dijak, študent, raziskovalec, intelektualec, storitveni uslužbenec, podjetnik in še marsikdo ne more normalno opravljati svojega dela brez dobre povezave s svetom. Če želimo na podeželju preprečiti še nadaljni beg možganov, menim, da je potrebno zagotoviti ta pogoj. Istočasno bi se ponudile nove možnosti, na primer študij na daljavo, teledelo ter razne vrste neformalnega izobraževanja. Obstoj izobraženih in informiranih ljudi na podeželju je ključ za razvoj. Tega bi se morala zavedati tudi občinska politika ter imeti več posluha za podeželane in njihove potrebe. »Če bo hotela država al pa občina imet življenje v teh krajih jim bo mogla dat pogoje, infrastrukturo ... tko ku je v mestu ... in to je tud edino, kar lahko država al pa občina da tem krajem, ka življenja jim ne more dat ... življenje morejo ustvarit ljudje« (informator 2).

Informatorji kot razvojne možnosti v Lokovcu izpostavljajo predvsem ekološko kmetijstvo ter turizem, vendar le ob pomoči zunanjih finančnih virov. Predvsem prva dejavnost bi lahko omilila negativne učinke relativno visoke stopnje brezposelnosti v Lokovcu. »Jst če bi kdej ostala brez dela bi se verjetno odločila za ekološko kmetovanje« (informator 3). Sicer pa menijo, da bodo Lokovec v prihodnosti zaznamovale predvsem značilnosti spalnega naselja in »vikendaštva«, kar lahko pomeni, da »/.../ se število prebivalcev Lokovca ne bo več majnšalo, bo pa zmeri mejn Lokovčanov« (informator 2).

7 SKLEP

V preteklosti je bilo podeželje prepoznavno predvsem po izraziti kmetijski dejavnosti, v postmodernem času pa pridobiva nove razsežnosti. V industrijski dobi je proces urbanizacije mnogo prebivalcev podeželja zvalil v mesta, a je Slovenija zaradi različnih razlogov ostala podurbanizirana. Kot odraz ekonomskih, prostorskih in vrednotnih dejavnikov so sledili intenzivni procesi suburbanizacije, ki so aktualni še danes in prispevajo k specifičnemu vzorcu poselitve v Sloveniji ter utrjevanju neurbane kulture. Razvoj informacijske tehnologije je ponudil nove, pestrejšje možnosti bivanja na podeželju. Relativno dobro (avto)cestno omrežje omogoča dnevne ruralno/suburbano-urbane migracije. Na ta način se izgublja ločnica med ruralnim in urbanim, tako v fizičnem izgledu kot tudi v življenjskih slogih. To tezo sem poskušala dokazati na primeru Lokovca.

Čeprav je Lokovec po svoji fizični podobi še vedno izrazito ruralno okolje, se na družbeni ravni srečuje s korenitimi spremembami, ki se odražajo v novih življenjskih slogih njegovih prebivalcev. Izginjanje tipičnega podeželskega življenja je po mnenju intervjuvancev posledica globalnih vplivov, katerim ruralna območja danes ne morejo več kljubovati. Najbolj se to pozna na kmetijski pridelavi, ki ne more konkurirati izdelkom na globalnem trgu in se zaradi posledične nedonosnosti v veliki meri opušča. Obstajajo sicer možnosti in interes za razvoj ekokmetijstva, vendar ob pomoči zunanjih finančnih virov. Ker v kraju ni možnosti zaposlitve, večina lokovškega prebivalstva dnevno migrira v urbano okolje, največ v Novo Gorico in bližnjo okolico, kar mu omogočajo tudi relativno dobre cestne povezave. Vsakodnevni stik z mestom in njegovim načinom življenja vnaša v kraj neko novo kulturo, ki se hitro oprime predvsem med mlajšimi prebivalci. Prav ti namreč že zelo zgodaj prihajajo v stik s sodobnimi vzorci načina življenja, ki so promovirani v različnih medijih, pa tudi fizično druženje otrok in mladih vse bolj nadomeščajo virtualne skupnosti. Mladi so danes (v primerjavi z obdobjem pred tridesetimi leti) v večji meri in dalj časa vpeti v izobraževalni sistem in tudi na ta način se vedno bolj izgublajo razlike med mestnimi in podeželskimi prebivalci. Izboljšana izobrazbena struktura Lokovca omogoča, da njegovi prebivalci na trgu delovne sile enakovredno konkurirajo za zasedbo vplivnih delovnih mest ter s svojim znanjem prispevajo k razvoju kraja. K temu lahko pripomore

tudi informacijska tehnologija, ki že zdaj širi obzorja prebivalcev, v prihodnosti pa bi lahko pomembno vplivala na gospodarski razvoj. Svojevrsten pečat družbenemu življenju v Lokovcu dajejo tudi priseljenci iz mest in »vikendaši«. Po eni strani predstavljajo ti ljudje rešitev za Lokovec, saj se na ta način marsikatera domačija izogne propadu, ter delajo vtis intenzivnejše poseljenosti kraja, po drugi strani pa grožnjo lokalni kulturi, saj se ji v večini primerov ne prilagodijo, temveč vnašajo svojo.

Potrditev teze, da se v postmoderni dobi razlike med urbanim in ruralnim načinom življenja izgubljajo, je na podlagi napisanega upravičena. Na osnovi opravljenih intervjujev ter lastnih opazanj sem poskušala poiskati razloge, ki so povod, da se to dogaja. Če jih še enkrat eksplicitno izpostavim, so to upadanje kmetijske dejavnosti, izboljšana izobrazbena struktura prebivalstva, visoka stopnja zaposlenosti lokovškega prebivalstva v urbanih okoljih, boljše cestne povezave, velik delež »vikendašev« in priseljevanje mestnega prebivalstva v Lokovec ter širitev informacijske tehnologije. Poleg naštetih dejavnikov obstajajo še drugi, ki z medsebojno odvisnostjo sooblikujejo družbene razmere v Lokovcu. Tipični lokovški podeželski način življenja je nadomestil življenjski slog, ki kombinira značilnosti ruralnega in urbanega, z določeno mero zadržanosti bi lahko rekla suburbani življenjski slog. In čeprav so v Lokovcu prisotni določeni elementi suburbanosti, ta kraj ni tipično suburbano naselje. Trend zmanjševanja razlik med mestom in podeželjem se bo v Lokovcu najverjetneje še nadaljeval, predvsem pa ga bodo zaznamovale značilnosti spalnega naselja in naraščanja »vikendaštva«.

8 LITERATURA

Barbič, Ana. 1991. K »novemu« pojmovanju ruralnosti. V *Prihodnost slovenskega podeželja*, ur. Ana Barbič, 15–30. Novo mesto: Dolenjska založba.

--- 2005. *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: FDV.

Downs, Anthony. 1999. Some Realities about Sprawl and Urban Decline. *Housing Policy Debate* 10 (4): 955–974.

Duany, Andres, Elizabeth Plater–Zyberk in Jeff Speck. 2001. *Suburban nation: The Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream*. San Francisco: North Point Press.

Haralambos, Michael in Martin Holborn. 2001. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Hočevar, Marijan, Drago Kos, Barbara Verlič–Christensen, Franc Trček in Matjaž Uršič. 2004. *Vrednote prostora in okolja: 3.fazno in končno poročilo*. Ljubljana: FDV, Center za prostorsko sociologijo.

Kladnik, Drago. 1999. *Leksikon geografije podeželja*. Ljubljana: Inštitut za geografijo.

Klemenčič, M. Marijan. 2006. Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. *Razprave* 25: 159–171.

Kos, Drago. 1988. Neformalne dejavnosti in prostorski razvoj. V *Neformalno delo*, ur. Ivan Svetlik, 33–82. Ljubljana: Delavska enotnost.

--- 1993. *Racionalnost neformalnih prostorov*. Ljubljana: FDV, Znanstvena knjižnica.

--- 2007. Neurbana nacija. V *O urbanizmu: Kaj se dogaja s sodobnim mestom?*, ur. Ilka Čerpes in Miha Dešman, 137–163. Ljubljana: Krtina.

Kovačič, Matija. 1991. Kmetijstvo v razvoju podeželja. V *Prihodnost slovenskega podeželja*, ur. Ana Barbič, 163–183. Novo mesto: Dolenjska založba.

Kučan, Ana. 1998. *Krajina kot nacionalni simbol*. Ljubljana: znanstveno publicistično središče.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 2010. *Program razvoja podeželja 2007–2013*. Dostopno prek: http://www.mkgp.gov.si/si/program_razvoja_podezelja_2007_2013/ (18. maj 2010).

Mlinar, Zdravko. 2003. Teledelo in prostorsko-časovna organizacija bivalnega okolja. *Teorija in praksa* 40 (6): 1012–1039.

---- 2008. *Prostorsko-časovna organizacija bivanja: raziskovanja na koprskem in v svetu*. Ljubljana: FDV.

Mušič, Vladimir. 1999. Urbanizacija kot družbeni pojav. V *Mesta in urbanizacija.*, ur. Avguštin Lah, 8–11. Ljubljana: Svet za varstvo okolja RS.

Pichler-Milanović, Nataša. 2007. European Urban Sprawl: Sustainability, cultures of (anti)urbanism and »hybrid cityscapes«. *Razprave* 27: 101–133.

Povšič, Urška. 2007. *Geografija Lokovca*. Diplomsko delo. Ljubljana. Filozofska fakulteta.

Rebernik, Dejan. 2008. *Urbana geografija: geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu*. Ljubljana: znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Smailes J., Peter. 2002. From Rural Dilution to Multifunctional Countryside: some pointers to the future from South Australia. *Australian Geographer* 33 (1): 79–95.

Statistični urad republike Slovenije. 2009. *Popis prebivalstva 2002*. Dostopno prek: http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati_naselja_prebivalstvo.asp?crka=N (20. september 2009).

--- 2010. *Projekt statistike razvoja podeželja*. Dostopno prek: http://www.stat.si/tema_splosno_upravno_podezelje_predstavitev.asp#razmejitev (25. april 2010).

Uršič, Matjaž in Marjan Hočevar. 2007. *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: FDV.

Zupančič, Jernej. 2001. *Družba in prostorski razvoj Slovenije*. Končno poročilo. Ljubljana: Inštitut za geografijo. Dostopno prek: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/prostor_slo2020/1_6_dokument.pdf (15. oktober 2009).

PRILOGA A: VPRAŠALNIK

Pozdravljeni!

Za potrebe diplomske naloge raziskujem, kako se je življenje v Lokovcu spremenilo v zadnjih tridesetih letih in predvsem me zanima, zakaj se dogajajo te spremembe. Primerjam torej dve časovni točki, in sicer obdobje okrog leta 1980 in današnji čas.

Najprej bi vas prosila, če mi lahko opišete življenje v Lokovcu v obdobju okrog leta 1980.

- Kako je izgledalo podeželsko življenje v Lokovcu v tistem obdobju?
- Kako je bilo s kmetijstvom (kdaj se je začelo opuščati, zakaj)?
- Kako je bilo z industrijo, zaposlovanjem?
- Zakaj se je veliko ljudi odseljevalo? Kaj je to pomenilo za Lokovec?
- Ali so bile v tistem času (torej 30 let nazaj) velike razlike med mestom in podeželjem, recimo konkretno med Lokovcem in Novo Gorico?
- Katere so bile te razlike (najbolj očitne)?

Ali po vašem mnenju tipično podeželsko življenje v Lokovcu še obstaja ali se morda izgublja oziroma je že izginilo?

- Zakaj se podeželski način življenja v Lokovcu spreminja? Kateri so razlogi za to, da se v sodobnem času način življenja v Lokovcu spreminja. **Zakaj se izgublja ta tipični podeželski način življenja v Lokovcu?**
- V kateri generacijski skupini so najbolj opazne spremembe v načinu življenja (otroci, mladi, srednja generacija, upokojenci, ostareli)?

Ali se vam zdi, da postaja življenje v Lokovcu bolj podobno mestnemu življenju?

- Katere elemente mestnega življenja opazate v Lokovcu?
- Na katerih področjih življenja so najbolj opazne spremembe (delo, prosti čas, izobraževanje, vrednote, navade ...)?
- Kakšen vpliv imajo vikendaši in priseljenci iz mest na to, da postaja življenje v Lokovcu podobno mestnemu življenju? (Ali imajo kakšen vpliv? Kako se kaže)?
 - Kakšni so njihovi motivi, da se preselijo oziroma kupijo v Lokovcu vikend?
 - Ali se prilagodijo lokalni kulturi in navadam?
- Kako vpliva dejstvo, da večina delovno aktivnega prebivalstva odhaja vsak dan v mesto na delo na spremembe v načinu življenja v Lokovcu?
- Kakšni so odnosi med ljudmi v Lokovcu danes in kakšni so bili nekoč (kako je s povezanostjo, medsebojno pomočjo, družabnostjo, kako se asimilirajo priseljenci, »vikendaši« ...)?
- Ali je čutiti, da je v Lokovcu več ljudi izobraženih? Kako se to kaže?
- Ali se mladi odločajo, da bodo ostali v kraju? Zakaj da, zakaj ne?
- Kako vpliva dejstvo, da je v današnjem času bolj razvita infrastruktura (avtomobili)?
- Kaj pa internet?
- Zakaj se ljudje danes v tako majhni meri ukvarjajo s kmetijstvom?

V kakšni smeri bo po vašem mnenju potekal nadaljni razvoj kraja (kakšni bodo trendi)?

Ali se bo večalo število stalnih prebivalcev na račun tega, da bodo mladi ostajali doma, ali se bo večalo število »vikendašev«, kaj bo s kmetijstvom ...?

Hvala za sodelovanje!